הרב יצחק דביר

בירור נגיעות במינים שנגיעותם אינה ידועה

בעשרים השנים האחרונות התפתחה והתמסדה הוראת בדיקתם של פירות וירקות מחרקים. אם בעבר היו אופן הבדיקה וחובתה עוברים במסורת, כיום מידע נגיש רב מצוי בספרים, בחומרי הדרכה ובאתרי אינטרנט רבים המפרטים את רמת הנגיעות בכל פרי ואת אופן בדיקתו. חלק בלתי נפרד ממגמה מבורכת זו כולל בתוכו בדיקת פירות וירקות שלא היו ידועים כנגועים, כדי לוודא את ניקיונם מחרקים. לעיתים מתברר בבדיקה זו כי במין שהיה מוחזק עד כה נקי ולא היה טעון בדיקה – התחדשה נגיעות כעת (או שמא היה נגוע מעולם ולא ידענו זאת), ועל כן יש להורות מעתה על חיוב בדיקתו, ובמקרים קיצוניים אף יש להדריך את הציבור להימנע ממנו לחלוטין.

הוראות אלו נתקלות בקושי רב מצד הציבור שמתקשה לשנות את הרגלי האכילה שנהג בהם עד כה, ובפרט שלעיתים ישנם מורי הוראה שאינם מקבלים את הוראת הבודקים ומורים להיתר בעניין זה. מצב זה מעלה דילמה קשה: אולי עדיף שלא לבדוק כלל מינים שאינם מוחזקים כנגועים, וכך לא להעמיד את הציבור בפני ניסיון זה שרבים אינם עומדים בו?

א. פטור מתעסק

במשניות במסכת כריתות (יט ע"א) מובא דיון במקרים שונים שבהם אדם עושה פעולת היתר, ומתלווה אליה גם פעולת איסור בלא ידיעתו. את הדין במקרה זה לומדת המשנה מן הפסוק (ויקרא ד, כג): 'אשר חטא בה', ומפרשת – 'פרט למתעסק'. פטור 'מתעסק' מותנה באי ידיעת מציאות האיסור, ועל כן הלכה פסוקה היא ב'שלחן ערוך'[1] שפירות שידועים או חשודים כנגועים חייבים בבדיקה, ובאכילתם אינו פטור מצד 'מתעסק'.[2]

1. שו"ע, יו"ד סי' פד סעי' ח.
2. כך כתבו: בשו"ת שיבת ציון, סי' כח; שו"ת התעוררות תשובה, ח"ד סי' לז; בשו"ת מנחת שלמה, תנינא סי' סב, כתב שכאשר יש ספק איסור לא שייך גדר מתעסק. כעין זה כתב הגרש"ז אויערבאך גם בקובץ הר המור, פסח עמ' קד, וכדבריו כתב גם בשו"ת תשובות והנהגות, ח"ד סי' קצ, והביא ראיה מהאור שמח, הל' שבת פ"א ה"ח, שכאשר היה לו לבדוק ולברר אינו נחשב מתעסק. אולם בשו"ת ארץ צבי (פרומר), ח"א סי' פח, כתב שאפילו כאשר יודע שהפרי נגוע יהיה מותר, משום שכוונתו העיקרית לאכילת הפרי, ונחשב כ'דבר שאינו מתכוון', וכעין זה הביא גם באמרי בינה, בשר וחלב סו"ס ד, בשם אחד מן הפוסקים (עיי"ש שדחה דבריו), וכן הוא גם במנחת סולת, מצוה קנז, ובהפסד מרובה התיר כך בספר יד המלך, הל' מאכלות אסורות פט"ו הכ"ב. על שיטתם קשה – מדוע חייבו חכמים בדיקת

בחזרה לעמוד התוכן

לנו נותר לשאול על אדם האוכל פרי שאינו ידוע כנגוע: האם הוא פטור מצד 'מתעסק'? יש שכתבו שפטור 'מתעסק' שייך דווקא כאשר מתכוון לעשות פעולה אחת ובלא משים הוא עושה פעולה אחרת של איסור, אך כאשר הוא אוכל פרי מתולע – כוונתו לאכילת כל חלקי הפרי שלפניו, ואינו נחשב כ'מתעסק'. זו לשונו של הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה קמא סי' ו):

> דכיון **שכוונתו לאכול כל הפרי כמו שהוא,** לכן אם יודע ודאי שיש שרץ בתוכו נראה דאע"ג שטעמו פגום ומאוס אצלו והיה שמח אם אחר היה מוציאו מהפרי, אפי"ה דינו ממש כאוכל שרץ במזיד דאסרה תורה אף על פי שהוא פגום ומאוס מאד, וממילא דגם כשזה רק ספק אם יש בו שרץ או לא דינו ג"כ כעובר בזדון על ספק איסור תורה, ורק בכה"ג שפותח את הפה שלא לצורך אכילה כגון לשאוף אויר וכדומה דבכה"ג אפשר שאפי' אם יודע ודאי שע"י זה גם יבלע שרץ דחשיב רק כמתעסק משא"כ במכוין להדיא לאכול...[3]

לדידם של בעלי דעה זו נראה כי ישנו ערך רב בבדיקת נגיעותם של מינים חדשים, משום שבכך הוא מציל את האוכלים מאיסור אכילת חרקים.

לעומתם התייחסו רבים למקרה זה כ'מתעסק', ולדבריהם נשאלת השאלה: האם יש עניין לבדוק מינים שונים שאינם מוחזקים כנגועים ולפרסם את רמת נגיעותם,[4] או שמא עדיף להימנע ולהותיר את הציבור בחוסר ידיעה בעניין זה, משום שממילא הם פטורים כ'מתעסק' ואינם עוברים איסור?

ב. מתעסק – פטור או מותר?

האחרונים נחלקו מהו מעמדו של אדם העושה איסור כ'מתעסק': לדעת ה'מקור חיים'[5] אדם זה אינו נחשב כעובר עבירה כלל, משום שהתורה לא אסרה אלא איסורים הנעשים במודע. לפי דבריו גם אם אדם אחר רואה ויודע שהוא עושה איסור בלא ידיעתו – אינו חייב להתריע בפניו על כך, משום שבשבילו הדבר היתר.[6] לשיטה זו אין צורך לבדוק

פירות וירקות מתולעים? ועי' בספר שהם וישפה, לבעל תהלה לדוד, הל' מאכלות אסורות פי"ד הי"ב, שמטעמים אלו ואחרים דחה סברה זו ולסיכום כתב: 'וישתקע הדבר ולא יאמר'.

3. כסברה זו כתב גם בשו"ת להורות נתן, סי' סא. ועיין בשו"ת מנחת אשר, ח"ג סי' נב, שדן בסברה זו. כדי ליישב את דברי הסוברים שדבר זה נחשב כמתעסק, סיים הגרש"ז אויערבאך (שם): 'ואפשר דכיון שהוא פגום ומאוס, אף על גב שלענין שרץ שפיר אסור, מ"מ לגבי אינשי אין זה חשיב כלל בגדר של אכילה ולכן רואין שפיר את אכילת הפרי והשרץ כשני דברים נפרדים וצ"ע'.
4. נראה שבוודאי אין חובה לבדוק את רמת הנגיעות בפרי שאינו מוחזק כנגוע, ש'אחזוקי איסורא לא מחזיקינן'. השאלה העומדת בפנינו היא אם בדיקה כזו היא חיובית, או שמא מובילה לאיסורים מיותרים ולהחטאת הציבור.
5. מקור חיים, הקדמה לסי' תלא.
6. כשיטתו סברו: שו"ת אבני נזר, סי' רנא, וכן נוטה לשיטה זו בשו"ת ארץ צבי, ח"א סי' עו, אף שבסי' עה לא רצה לחלוק על דברי רע"א. ובקובץ שיעורים, ח"ב סי' כג אות ב, נטה לתלות מחלוקת זו בגדר מתעסק במחלוקת ראשונים. ובמרחשת, ח"א סי' מב, תלה זאת במחלוקת תנאים, אך כתב שהכרעת הרמב"ם שמתעסק נחשב כהיתר.

בחזרה לעמוד התוכן

פירות שאינם מוחזקים כנגועים, משום שבמצב הנתון, שהנגיעות אינה ידועה, אין האוכלים עוברים איסור, ובמקרה זה אולי אף עדיף שלא לבדוק כדי שלא להעמיד את הציבור בפני הניסיון. וכך כותב בשו"ת 'צפנת פענח' (סי' לג): 'ודאי הבא לשאול צריך לאסור, אבל לעשות הכרזה וכדומה אין צריך'. אולם רבי עקיבא איגר (מהדו"ק סימן ח) חולק על דעה זו וכותב:

> ולעניות דעתי עיקר, דמתעסק מיקרי גם כן עבירה, אלא דלא חייבה התורה חטאת עליו.[7]

לדבריו אדם העובר איסור כ'מתעסק' נחשב לעובר עבירה, ולכן יש עניין לברר את מצב הנגיעות ולהודיע לציבור, כדי שייזהרו ויימנעו מאיסורים.[8]

ג. מתעסק באיסורי אכילה

בגמרא במסכת כריתות מובא כלל חשוב בגדרי 'מתעסק': 'אמר רב נחמן אמר שמואל: המתעסק בחלבים ועריות – חייב, שכן נהנה'. כלומר פטור 'מתעסק' שייך דווקא כאשר גופו אינו נהנה מן האיסור, אך האוכל איסור וגופו נהנה מכך, אינו נחשב כ'מתעסק'. משום כך כתב ב'אמרי בינה' (הל' בשר וחלב סוף סי' ד) שאדם האוכל פרי מתולע, גם אם אינו נהנה מטעמה של התולעת, אינו נחשב כ'מתעסק', וזו לשונו:

> מה דקאמר בש"ס הטעם שכן נהנה היינו לאו דוקא, רק דהנאות אכילה דאיסור מחייבו ורק באכילה ועריות, א"כ אף במה דליכא הנאה באכילה מ"מ **כשאסרה התורה אכילה הזאת אף כשאכל במתעסק חייב, דעכ"פ נכנס לגופו אכילה דאיסור, ולא הוקל האיסור בזה מטעם מתעסק.**

לדעתו קביעתה של הגמרא שהמתעסק באיסורי אכילה אינו פטור משום ש'נהנה', אינה נובעת מהנאתו של האדם בפועל בשעת האיסור. הגמרא קבעה כך משום שפטור 'מתעסק' שייך דווקא באיסורים שבהם התורה אסרה את עשיית המעשה, ומכיוון שנעשה בלא כוונה אינו מתחייב. ברם, באיסורי אכילה אסרה התורה את התוצאה – אכילת האיסור, ולכן גם אם את מעשה האכילה עשה בלא כוונה – התוצאה אינה משתנה, והוא אינו פטור מטעם 'מתעסק'.[9] לעומתו הבין הרב שמואל לנדא,[10] בנו של ה'נודע ביהודה', שהגמרא כותבת שאדם אינו נחשב 'מתעסק' דווקא כאשר הוא נהנה מן האיסור בעת אכילתו. לדבריו השאלה אם יש באכילת פירות נגועים דין 'מתעסק' תלויה במחלוקת הפוסקים: האם נהנים מטעמם של החרקים, או שמא טעמם פגום ולא נהנים ממנו.[11]

---

7. כשיטה זו נראה שנקטו גם: אפיקי ים, ח"ב סי לז; בשו"ת חלקת יואב, או"ח סי' ז; בשו"ת עמודי אור, סי' כ); שו"ת רב פעלים, או"ח סי' יב; שו"ת אמרי יושר, ח"א סי' ה אות ג.
8. בכמה מקורות (עי' למשל בהערות 'אחיזה בעקב' על שו"ת רע"א סי' ח אות ד) הובא שתשובה זו של רבי עקיבא איגר נכתבה במקורה כמענה לשאלתו של רבי ישראל סלנטר מדוע אין 'מתעסק' באכילת תולעים.
9. כדבריו כתב גם באתוון דאורייתא, כלל כד.
10. שו"ת שיבת ציון, סי' כח.
11. כהבנתו בדברי הגמרא 'שכן נהנה' הבין גם בקהילות יעקב, שבת לה, והסביר שהנאת גופו הופכת

בחזרה לעמוד התוכן

ד. האם טעם התולעים פגום?

ה'שלחן ערוך' (יו"ד סי' קד סעי' ג) אינו מתייחס לטעם החרקים כאיסור, משום שטעמם פגום:[12]

> דברים המאוסים, שנפשו של אדם קצה בהם, כנמלים וזבובים ויתושים שכל אדם בודל מהם למיאוסן, ואפילו נתערבו בתבשיל ונמחה גופן לתוכו – אם ההיתר רבה עליו, מותרים.

על כך קשה, שהרי במקרה של פירות שנמצאו בהם תולעים לאחר הבישול, כתבו ראשונים רבים[13] שכדי להתיר את המאכל ישנו צורך שיהיה בו פי שישים מגודל החרק וטעמו. גם ב'בית יוסף'[14] הביא דעות אלו וכן פסק שם הרמ"א (יו"ד סי' פד סעי' ט) שתבשיל שהתבשלה בו תולעת מותר רק 'כי אין לך פרי שאין בו ס' נגד טעם התולעת שבתוכו'. משמע אם כן שטעם התולעים אוסר והוא טעם לשבח? ניתן ליישב סתירה זו בשני אופנים:

1. סוג המאכל – בגמרא במסכת עבודה זרה[15] מובא שגם עכבר שטעמו פגום נותן טעם טוב בחומץ ויין. על פי זה כתב המהר"ם פדאווה (סי' עט) שישנו קושי להקל בחרקים הנותנים טעם במאכל:

> לא ראיתי מעשה משום מורה שנהג ככה, באשר תקצר ידינו ושכלנו לדעת איזה הוא טעם לשבח או לפגם, כי מצאנו דין עכבר אע"ג שהוא מאוס בודאי כדאיתא בהוא פירקא, מ"מ אמרו שבחלא ושכרא נותן טעם לשבח ובשאר משקין פוגם, א"כ יוכל להיות שגם שאר שרצים ועכבר גופיה יתנו טעם לשבח באיזה מין קדירה אשר יהיה טבעו כטבע חלא ושכרא.[16]

אותו לשותף במעשה. כך כנראה הבינו האחרונים (המובאים להלן בהערה 24) שתלו דין זה בשאלת טעם החרקים. אלא שבשו"ת מנחת אשר, ח"ג סי' נב, הוכיח מדברי הפרמ"ג, פתיחה כוללת ג, ה, ורבי עקיבא איגר, הגהות לשו"ע או"ח סי' תעה, שכתבו כן גם לעניין מרור – שלאו דווקא הנאת הגוף היא הקובעת, אלא עצם תחושת הגוף בשעת אכילתו הופכת אותו לשותף במעשה. ועי' שם שהסתפק אם נכון לומר כאן 'שכן נהנה' אף שאכילתו אינה מורגשת כלל.

12. דברי השו"ע מסתמכים על דעות הראשונים: רשב"א, תורת הבית הקצר בית ג שער ג; ארחות חיים סי' מב; רוקח, סי' תסא. הרוקח אף סותר עצמו ובאותו משפט גם כותב שטעמו של הזבוב פגום, וגם מחייב פי שישים כנגד התולעת.
13. רשב"א, שם; שו"ת הרא"ש, כלל כ סי' ג; שערי דורא, סי' מו; מרדכי, חולין סי' תרמד; ראבי"ה, סי' אלף צג; מהרי"ל, סי' עח אות ב; מהר"ש, סי' תסח; תרומת הדשן, סי' קעב; מהרש"ל, ים של שלמה, חולין פרק ז, סי' מד; האגור, אלף רצב; איסור והיתר הארוך, כלל כז; רוקח, שם; ארחות חיים, שם; רבנו ירוחם, תולדות אדם וחוה, נתיב טו, אות כט; בספר הזכרונות למהר"ש אבוהב, עמ' יח, דייק שכך גם שיטת הרמב"ם, הל' מאכלות אסורות פט"ו הי"ז, שכתב: 'שאר איסורין שבתורה כולן כגון בשר שקצים ורמשים וחלב ודם וכיוצא בהן שיעורן בששים', ולא חילק בין סוגי השקצים והרמשים.
14. בית יוסף, יו"ד סי' פד.
15. ע"ז סח ע"ב.
16. לדבריו חששו המהרש"ל, ים של שלמה חולין, פרק ז סי' מט; ב"ח, יו"ד סו"ס קד; ש"ך, יו"ד סי' קז ס"ק ז, ואחרונים נוספים. אולם בשלחן ערוך, יו"ד סי קז סעי' ג, פסק להתיר את טעמו של הזבוב שבתבשיל, וכן הכריע הט"ז, יו"ד סי' קד ס"ק ו, וכ"כ גם בחוות דעת, חידושים סי' קד ס"ק ט; ערך

בחזרה לעמוד התוכן

לאור דבריו ניתן לתלות את ההבדל בין הפסיקות השונות בהבדלי המאכלים או בחוסר בקיאותנו להכריע במידת פגימתם של החרקים. לדבריו משמעות כמובן גם לנדוננו, ומהם נלמד כי גם לסוברים שכאשר אין הנאה מן האיסור נחשב ל'מתעסק', קשה לקבוע באופן גורף כי באכילת חרקים שייך היתר זה.

2. סוגי החרקים – הש"ך[17] כתב שישנה חלוקה בין סוגי החרקים: הראשונים שכתבו שטעם החרקים פגום דיברו על זבובים, אך טעמן של התולעים אינו פגום.[18] באופן דומה חילק ה'דרישה'[19] בין תולעים הגדלות עם הפרי, שטעמן מושבח ודומה לפרי, לשרצים הגדלים בנפרד, שטעמם פגום.[20] בשו"ת 'שיבת ציון' (סי' כח) עמד על כך שגם לפי הסבר זה לא ניתן להחשיב אדם האוכל פירות מתולעים כ'מתעסק', משום שייתכן שטעמה של התולעת המצויה במין זה מושבח,[21] וזו לשונו:

...שהוא מפורש ברשב"א וברוקח דטעם תולעת אינו פגום, וכן הכריע הש"ך, וחלילה לי לעשות אפי' סמך בעלמא מדברים האלה.

אולם יש שחלקו על כך, וכתבו שמאחר שכמה ראשונים[22] כתבו בפשטות שטעם

השולחן, יו"ד סי' קד ס"ק ח. חשוב להעיר כי המחלוקת היא רק אם יש לחשוש שהחרק נותן טעם לשבח בכל סוגי המאכלים, אך לעניין חומץ ויין שעכבר נותן בהם טעם לשבח כתב הרמ"א בפירוש בשו"ע, יו"ד סי' קד סעי' ג, שיש לחשוש גם בכל סוגי החרקים שמא נותנים בהם טעם לשבח.

17. ש"ך, יו"ד סי' פד ס"ק ל.

18. כשיטה זו מפורש בבדק הבית, הלכות תערובות בית ד שער א, וכן הסכים החוות דעת, חידושים סי' קז ס"ק ד; חקרי לב, יו"ד ח"א סי' עו; ספר הזכרונות עמ' יח; ועיין באריכות בדרכי תשובה, יו"ד סי' קד ס"ק לג.

19. דרישה, יו"ד סי' קד אות ב.

20. כדבריו כתב כנסת הגדולה, סי' קד, הגהות הטור ד, (אלא שכתב שדווקא יחד עם הפרי נותנת התולעת טעם מושבח, אך אם תפרוש מן הפרי לתבשיל תיתן טעם פגום), וכן בשו"ת בית דוד, סו"ס כח; ועי' בדרכי תשובה, יו"ד סי' קד ס"ק לג.

21. בשו"ת ארץ צבי (פרומר), ח"א סי' פח, כתב שלא שייך סברת 'שכן נהנה' אלא בדבר המוגדר כאכילה, אך תולעת פחות מכזית – אף שאסורה, אינה מוגדרת כאכילה, גם אם טעמה מושבח. אך לבסוף לא רצה להתיר מטעם זה, מכיוון שכל האכילה יחד עם הפרי מצטרפת לכזית ונחשבת כאכילה. ושם בהערה הוסיף שיש להקל גם לדעות הסוברות שטעם התולעים מושבח, משום ש'בפרי מגדים או"ח סימן תעה צידד לחדש דהיכא דמכוון להיפך ל"ש שכן נהנה, וא"כ המתפלל קודם אכילתו שלא יכשל באכילת תולעים וגלי דעתיה שלא ניחא ליה בזה והוי כמכוון בפירוש להיפוך ולא שייך שכן נהנה'.

22. בדברי הראשונים שלושה מקורות לעניין זה: [א] בתשובת הרי"ף (סימן שה): 'היאך הדין באלו השרצים כגון תולעת וזבוב ונמלה שנפלו בקדרה, היאך הדין בהן כמו שאמרנו כל איסורין שבתורה בס'?... תשובה: מי שימצא אחד מן השרצים בקדירה משליך אותו ולא נאסר אותו תבשיל בין שהיה חם בין שהיה צונן'. מכך שלא חילק בין מיני השרצים דייקו במנחת יעקב, סי' מו אות כח, ובפרי תואר, סי' פד ס"ק כ, שלדעתו כל מיני התולעים נותנים טעם לפגם, וכך דייקו מן הראשונים שציטטו את דעתו: ארחות חיים, איסורי מאכלות סי' מא; כלבו, סי' ק; ראב"ד, תמים דעים, סי' קלט. ועי' בשו"ת חקרי לב, יו"ד ח"א סי' עו שדייק מדברי הרי"ף להיפך, שטעם התולעים אוסר. [ב] הרשב"א במשמרת הבית, בית ד שער א, כתב: 'והתולעים שבתמרים מי לא מאיסי ולא בדילי אינשי מינייהו?... וכן תולעים שבעיקרי גפנים שאמרו שם שיש בהם משום שרץ השורץ על הארץ וזיזין שבעדשים, כל אילו יאמר שטעמם מושבח ולא בדילי אינשי מינייהו?...'. [ג] בשו"ת שיבת ציון, שם, רצה לתלות דעה זו בדברי רש"י, חולין סז ע"א, שכתב שהחשש בסינון תולעים הוא שתיפול התולעת חזרה אל המים 'ולמחר כשיראנו יהא סבור שלא יצתה מן השכר לקשין ותולעת המים מותרת'. משמע שהאיסור הוא

בחזרה לעמוד התוכן

התולעים פגום ובכל תערובת,[23] יש להכריע כמותם, וניתן להגדיר את האוכל פרי מתולע כ'מתעסק'.[24]

ה. חובת בדיקה

המהרש"ל (בהגהותיו לסמ"ג ל"ת קיא) מספר על התמודדותו עם טענה הדומה לשאלתנו שטענו בני דורו בעניין הנגיעות בחומץ:

> פעם אחת היו מקצת מן המורים שלא רצו לבדוק שלהם, כי אמרו מי יכריחני לעשות לי ספק? ואמרתי להם פשיטא אם הייתם מניחים הבדיקה מחמת טירחא יתירא או מחמת היזק אפשר מחמת ספק איסור א"צ להחמיר ולבדוק, אבל מה שאתם יראים שיש בו תולעים ואתם מכסים עיניכם מבלי ראות זה לא יאי לבעלי נפש...

בדברי המהרש"ל אנו רואים שאף אם מן הדין בחוסר הידיעה ישנו פטור של 'מתעסק', לא נכון לעובדי השם לבסס את חייהם על התנהלות כזו, אלא עליהם לבדוק ולברר כיצד לקיים את מצוות ה' בהידור. מדבריו נראה שאין מדובר בחיוב גמור, אלא בהנהגה שאינה מתאימה לעובדי השם. מפוסקים אחרים לעומת זאת אנו רואים שחלק מגדר איסור חרקים הוא חיוב החיפוש אחריהם, וכך כותב למשל בעל 'יסוד ושורש העבודה' (ז, ד):

דווקא אם יראנה, אך אין איסור אם לא ישים לב אליה ויהיה כ'מתעסק', וא"כ ודאי סבר רש"י שטעם התולעת פגום ואינו נחשב כנהנה.

23. ט"ז, יו"ד סי' פד ס"ק טז. יש להעיר שבס"ק יח הוא כתב שטעם ההיתר לבשל דבש עם נמלים הוא שאין מתכוון לבטל האיסור, ומשמע שטעמם אוסר, וצ"ע. מהר"ם לובלין, סי' כז; מנחת יעקב, סי' מו אות כח; פרי חדש, סי' פד ס"ק לב; פרי תואר, סי' פד ס"ק כ; וכן נראית דעת הפרמ"ג, משב"ז סי' פד ס"ק טו; אך נראה שדין זה אינו מוחלט לו, שהרי שם בס"ק יח הסתפק אם להתיר בישול חומץ מותלע, משום שמבטל את טעם התולעים בכך; וכן בשולחן גבוה, יו"ד סי' פד ס"ק מג; בן אברהם, סי' נ ס"ק לח; ערך השולחן, יו"ד סי' קד ס"ק ח; ובשו"ת שב יעקב, סי' כט. בדבריו אלו חולק הש"ך על דברי הרמ"א בתורת חטאת, סי' מו אות ח, שכדי להקל בפירות קטנים שאין בהם פי שישים מהתולעת, צירף את העובדה שטעמה פגום. את דעתו של הרמ"א בעניין זה צריך להבין, משום שכאן הביא זאת רק כצירוף להקל, אך בהגהותיו על השו"ע, סי' פד סעי' ט, כתב הרמ"א שצריך שישים כנגד התולעת. מאידך גיסא, בתורת חטאת בסי' נא אות ג, הקל לגמרי בסכין שחתך בו פרי ונמצאה בו תולעת משום שטעמה פגום.

24. על כך התיר לסמוך בהפסד מרובה אחיינו של השיבת ציון, בספר יד המלך, הל' מאכלות אסורות פט"ו הכ"ב, וכן מביא בשו"ת התעוררות תשובה, ח"ד סי' לז, בשם מהר"ש סופר, אב"ד קרקא, וכן התיר במנחת סולת, מצוה קנז. על כך קצת תימה, מפני שהוא עצמו לומד דבריו מבעל ההפלאה, פנים יפות, פרשת שמיני, שכתב שזבובים המאוסים נחשבים כאינו נהנה, ושם בהמשך דבריו ציין שישנם חרקים שאכילתם נחשבת כהנאה, וא"כ אין ראיה לכל סוגי החרקים. ובשו"ת צפנת פענח, סי' לג, כתב גם הוא להחשיב זאת כמתעסק, אלא שדעתו טעונה בירור, משום שעיקר עיסוקו הוא בדין שרצים שנשרפו, ומסיק לבסוף שמאחר שבמשנה במסכת פרה פ"ט מ"ב, הוזכר שדווקא טעם תולעת לחה אוסר, על כן אין לאסור שרצים שהתייבשו בתנור, ומתוך כך סיים: 'א"כ י"ל כיון דמתעסק וכו'...', ונראה שכוונתו שדווקא בתולעים יבשות אינו נחשב נהנה ונחשב כמתעסק. וכן מבוררת כוונתו בפירוש בחידושיו על הרמב"ם, הל' מאכלות אסורות פ"ב הט"ו, שדווקא בחרק יבש לא שייך נהנה. אולם אם אכן לכך כוונתו, קשה – מדוע כתב שאין להכריז בעיר על נגיעות הקטניות, וכי כולם שרפו את הקטניות בתנור?

בחזרה לעמוד התוכן

כללו של דבר שחיוב גדול על כל איש מאישי ישראל עם קדוש לחפש ולבדוק אחריו ולחקור בכל החקירות במאכלים ובמשקים ובכלים שמונחים בהם אם לא תמצא בהם זבובים ותולעים ומילבי"ן, בכדי שיוכל להנצל מאיסור אכילתם רחמנא לצלן. שאיסור שלהם חמור מאיסור חזיר, שעל אכילת חזיר לאו אחד ועליהם מוזהר בכמה לאוין כנ"ל. ואף גם זאת שיהא האדם ירא שמים וגם נזהר בהם בשמרם בכל אמצעי החקירה וכל היד המרבה לבדוק, עם כל זאת לא יהיה נכון לבו בטוח בודאי שנצול מכל וכל מאיסורים אלו, וביחוד ממילבי"ן שמצויין במאכלים בקיץ בתמידות, אך חיוב גדול על האדם לעשות המוטל עליו, ואת אשר בכחך לעשות עשה לחקור עד מקום שידו מגעת, ואז על כל פנים יהיה שוגג וה' יתברך שמו יהיה בכסלך ויצילך מלכד ולא יאונה לצדיק כל און.[25] אך מי שאינו חושש על זה כלל ואוכל ושותה בלי בדיקה וחקירה גדולה מתחילתו – תחילתו מוכיח על סופו, ואף על הספק נקרא מזיד, ועונשו גדול רחמנא לצלן ומה מאוד מפליג הזוהר הקדוש עונשי איסורים אלו, שהרי הוא כאלו כופר בעיקר, ולית ליה חולקא באלהא דישראל רחמנא לצלן.

בשו"ת ארץ צבי (פרומר, ח"ב סי' מא) למד את החיוב לחקור ולבדוק אחר מה שנכנס לפיו מן הפסוק (ויקרא כ, כה):

והבדלתם בין הבהמה הטהרה לטמאה ובין העוף הטמא לטהר ולא תשקצו את נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא.

על פי זה הסביר מדוע לא שייך כאן פטור 'מתעסק':

עתה נתיישבתי דמ"מ עובר על עשה דוהבדלתם (ויקרא כ, כה), דבעשה לא שייך מתעסק, כמו שכתב המקור חיים או"ח סי' ת"ל, דבלאו דאין בו מעשה שעוברין עליו בלא מעשה גם מתעסק אסור מהתורה. וה"נ הרי כל עבירת עשה היא בלא מעשה ע"כ גם מתעסק אסור מהתורה, **וגם העשה דוהבדלתם הוא במעשה לבדוק קודם האכילה ולדעת שהוא טהור, ועבירתו שאוכל בלא בדיקה** ואין האיסור עצם האכילה רק שלילת הבדיקה בשעת אכילה... דהרי כתב החינוך (מצוה קנה) דאם אוכל דג בלי בדיקה אף דקמי שמיא גליא שיש לו סנפיר וקשקשת מ"מ עובר בעשה ד'והבדלתם', **דזה עצמו מצוה שלא יאכל טרם ידע ידיעה ברורה שאינו מין טמא וה"נ, וכ"ש בזה דיש בו באמת דבר טמא והוא אוכלו בלא הודע, ולענין זה ל"ש ענין מתעסק וזה עצמו המצוה שיבדוק וידע ולא יטעה.**

25. כך ניתן ללמוד גם מדברי החכמת אדם, שער איסור והיתר סי' לח סעי' כ: 'ראוי לאדם להסתכל במה שאוכל ועל ידי זה ינצל מכמה תולעים ומעיד אני עלי שכמה וכמה פעמים נצלתי על ידי זה בעזר ה'', וכן מדברי כף החיים, יו"ד סי' פד ס"ק קד: 'וצריך עינא פקיחא להשגיח על כל דבר ודבר'.

בחזרה לעמוד התוכן

ו. טמטום הלב

סיבה נוספת לעניין שיש באזהרת הציבור מפני ירקות ופירות מתולעים היא דרשת הגמרא במסכת יומא (לט ע"א):

> עבירה מטמטמת לבו של אדם, שנאמר: 'ולא תטמאו בהם ונטמתם בם', אל תקרי ונטמאתם אלא ונטמטם.

ה'אור החיים' הקדוש (ויקרא א, מג) לומד מפסוק זה שאכילת האיסור משפיעה על נפש האדם, גם כאשר האיסור נאכל בלא כוונה:

> ואומרו ולא תטמאו בהם אולי שיכוין לומר שצריכין ישראל להזהר לבל יכנסו לפיהם אפילו בהיסח הדעת, כי ההפרש שבין השוגג למזיד במציאות זה כשוגג כמזיד, כי התיעוב יעשה מעשהו בנפש אדם אפילו בהיסח הדעת, אלא שישתנה הפגם במעשה מזיד תעשה נפשו שקץ ובשוגג תטמא נפשו ותטמטם, והוא אומרו ולא תטמאו ונטמתם בם.[26]

ובילקוט 'מעם לועז' (פרשת שמיני פרק ו) משל לכך משל:

> וכשאמרנו שהם שוגגים מפני שלא ברור בודאי שיש תולעים, אבל מה מרויחים לגבי כתם נפשם – והדבר דומה למי שנושא שמן על הראש נשפך בשוגג שגם עי"כ בגדיו נכתמים.

מטעם זה כתב בשו"ת 'התעוררות תשובה' (שם) שגם אם אדם פטור באכילת תולעים מצד 'מתעסק', חובה להזהירו מאכילתן; וזו לשונו:

> כיון שהתורה אמרה אל תשקצו את נפשותיכם ואל תטמאו בהם ונטמאתם בם, הגם שעפ"י התורה אין בו שום איסור – מ"מ בא דבר לתוך פיו שמטמא ח"ו נפשו.[27]

---

26. דברים דומים כתב גם החיד"א בספרו לב דוד, פרק טז, ובדומה לכך בספר מאור ושמש, בפרשת שמיני: 'ולכן אנו קוראים ברוב השנים פרשת שמיני תיכף אחר הפסח, שבפרשה זו נזהרו ישראל שירחיקו עצמן ממאכלות אסורות, שאי אפשר לבוא להשגות התורה עד שישמור את עצמו ממאכלות אסורות מכל וכל. ובפסח שישראל אכלו מצה – נתקדש פיהם על ידי אכילת מצה, ותיכף אחר פסח אנו קוראים פרשת שמיני כדי שנשמור עצמינו ממאכלות אסורות, ונזכה להשגות התורה. **ואפילו מן דבר שאינו אסור אלא משום חומרא בעלמא – יש לו לאדם ליזהר מהן; ובפרט לחקור שלא לאכול אלא מן שוחט כשר על צד היותר טוב. וכל דבר הצריך סימן או בדיקה מן תולעים – צריך להחמיר על עצמו לעשות כדת וכנכון, ואז יוכל לבוא להשגות התורה.** אבל אם הוא מיקל על עצמו אפילו בדבר שאינו אלא חומרא בעלמא, אפילו אם יתנהג בדרכי חסידות ופרישות על כל הצדדים, ושוקד על פתחי תורה ועבודה יום ולילה – לא יוכל להשיג הקדושות עליונות על נכון. כמו שהובא בתוספות (כתובות קד ע"א ד"ה לא נהניתי) בשם הירושלמי, עד שאתה מתפלל שיכנסו דברי תורה לתוך פיך – התפלל שלא יכנסו מאכלות אסורות לתוך מעיך. הרי לך ירושלמי מפורש, שאי אפשר להשגות התורה – כי אם שיהיה נזהר ממאכלות אסורות'.
27. כעין זה העיר גם בשו"ת תשובות והנהגות, ח"ד סי' קצ.

בחזרה לעמוד התוכן

סיכום

יש עניין ומצווה בבירור נגיעותם של מוצרים, גם כאשר הם אינם מוחזקים כנגועים, כדי להפריש את הציבור מאיסורים, וקשה לסמוך על כך שהאוכל מהם נחשב כ'מתעסק' מכמה סיבות:

א. יש אומרים שאינו נחשב כמתעסק כשכוונתו לאכילת הפרי עם כל מה שעליו.

ב. יש הסוברים שטעמו של החרק מושבח ונחשב כ'נהנה', ויש הסוברים שגם אם טעמו פגום נחשב כ'נהנה'.

ג. יש הסוברים שאין לפטור כ'מתעסק' בעניין חיוב בדיקה מחרקים, מכיוון שישנה מצוות עשה לבדוק ולברר את נגיעות הפירות והירקות.

ד. גם אם האוכל נחשב כ'מתעסק' – אכילת האיסור משפיעה על הנפש ומטמטמת את הלב, ויש עניין להפריש את הציבור מכך ולקדשו.

בירור נגיעות במינים שנגיעותם אינה ידועה – תגובה / הרב יואל פרידמן

במאמרו דן הרב יצחק דביר בתופעה שבה חדשים לבקרים מפרסמים גופי כשרות כאלו ואחרים שפירות או ירקות שונים נמצאו נגועים בחרקים, ועל כן יש להימנע מלאכול אותם. לאחר מכן עוסק הרב דביר בשאלה אם טוב עושים גופים אלו אשר 'מצילים' את עם ישראל מאכילת חרקים.

ראוי לציין בתחילת תגובתי שגופי הכשרות הנ"ל מסתמכים על בדיקות מעבדה לבחינת שכיחות החרקים בפירות ובירקות, ועל סמך הממצאים מודיעים את הודעותיהם. שיטות הבדיקה במעבדה נהוגות זה מכבר במפעלים שמייצרים ומשווקים ירקות עלים ללא חרקים ומבטיחים את האיכות והכשרות של המוצר שיוצא מתחת ידיהם ואת היותם של המוצרים 'ללא חרקים'. אך המאמר אינו דן בבדיקת פירות וירקות שידוע מקדמא דנא שהם נגועים בחרקים, כמו חסה ושאר ירקות עלים, וכפי שמובא בפוסקים לאורך הדורות, אלא בבדיקת פירות וירקות שהציבור אינו יודע שקיימת בהם בעיה של חרקים. לענ"ד המאמר לוקה בחסר וביתר. אכתוב בע"ה את הנלע"ד לפי סדר כתיבת המאמר, ובהמשך אתייחס לבעייתיות שבקביעת שכיחות חרקים על סמך בדיקות המעבדה הנהוגות. הרבה מן הדברים כתבתי במאמר 'חובת הבדיקה של פירות נגועים ב'מיעוט מצוי'' שפורסם בתחומין כט,[28] ולכן הרוצה יעיין שם, וכאן כאמור אתייחס נקודתית למאמרו של הרב דביר.

28. תחומין כט, עמ' 307–319.

בחזרה לעמוד התוכן

א. כל המאמר סובב סביב שאלת פטור 'מתעסק', לאמור שאדם שעושה פעולה שמותרת ומתלווה אליה פעולת איסור בלא ידיעתו, אינו בכלל 'אשר חטא בה'. הרב יצחק דביר דן באריכות בצדדים שונים של 'מתעסק' – האם הפטור הוא גם כשמתכוון בדרך אגב לאיסור, וכן אם 'מתעסק' פטור או מותר לכתחילה, וכן אם שייך פטור 'מתעסק' באיסורי אכילה. בכל השאלות הוא הביא דעות לכאן ולכאן ונטה לאיסור. בתחילת המאמר כתב הרב דביר:

> פטור מתעסק מותנה באי ידיעת מציאות האיסור **ועל כן** הלכה פסוקה היא ב'שלחן ערוך' שפירות שידועים או חשודים כנגועים חייבים בבדיקה...

בסוף הערה 2 שאל הכותב שאלה: אם יש באכילת פירות שבהם מצויים חרקים משום 'מתעסק' ופטור או מותר, מדוע חייבו חכמים בדיקה ב'מיעוט מצוי'? אלא שלענ"ד כל הדיון אינו רלוונטי או לחילופין שולי, וחיוב הבדיקה ב'מיעוט מצוי' הוא אליבא דכולי עלמא כמבואר בגמרא ובראשונים. חיוב הבדיקה ב'מיעוט מצוי'[29] אינו בגלל ש'מתעסק' פטור, מותר או אסור, הוא אף אינו דין ספציפי שקשור לאכילה, אלא דין כללי שנובע מיחסם של חכמים ל'מיעוט מצוי'. חכמים ור' מאיר נחלקו אם חוששים למיעוט,[30] ולהלכה אין אנו חוששים,[31] ומכל מקום מודים חכמים שחוששים מדרבנן למציאות של 'מיעוט מצוי'. לכן חז"ל חייבו בגמרא חולין (נח ע"ב) לבדוק פירות ששכיחות החרקים בהם היא 'מיעוט מצוי', ולכן מצאנו שהם חוששים ל'מיעוט מצוי' בהקשר להלכות רבות שאינן קשורות כלל לאיסורי אכילה, כגון 'מים שאין להם סוף';[32] 'מיעוט נפלים';[33] גזירת דמאי;[34] חובת בדיקת מומחיות של שוחט;[35] חובת בדיקת תפילין,[36] ציצית[37] ועוד. במילים אחרות, במציאות של רוב או כשיש ודאי איסור, אין לאכול ללא בדיקה מדאורייתא. במציאות שידוע שיש 'מיעוט מצוי', חכמים חייבו לבדוק מדרבנן, כי הם חששו למציאות האיסור אף שהימצאותו אינה ודאית.

ב. המושג 'מוחזק' כמתייחס למציאות של 'מיעוט מצוי' הוא מטעה,[38] כי מצאנו אותו רק ביחס לדבר שבוודאי היה בו איסור,[39] כגון בהמה שאין בירור שנשחטה כראוי, כי אז יש עליה חזקת איסור אבר מן החי. אך חובת הבדיקה חלה בפירות שאינם 'מוחזקים', אלא שיש בהם שכיחות של חרקים ברמה של 'מיעוט מצוי'. הראיה לכך היא שאנו מתייחסים

29. חולין נח ע"ב; שו"ת הרשב"א, ח"א סי' רעד-רעה; שו"ע, יו"ד סי' פד סעי' ח ועוד.
30. יבמות סא ע"ב; גיטין ב ע"ב ועוד.
31. חולין יא ע"ב, ועי' ביאור הגר"א, יו"ד סי' שטז ס"ק ה.
32. ר"י המובא בתוס', יבמות לו ע"ב ד"ה הא.
33. תוס', נידה מד ע"ב ד"ה דקים.
34. תוס', שבת יג ע"ב ד"ה רבא.
35. שו"ע, יו"ד סי' א סעי' ב.
36. שו"ע, או"ח סי' לט סעי' י.
37. שו"ע, או"ח סי' ח סעי' ח.
38. וגם הפוסקים שהשתמשו בביטוי זה – השתמשו בו על דרך ההשאלה בלבד.
39. ראה במאמרי הנ"ל פרק ה, מעמ' 314.

בחזרה לעמוד התוכן

למציאות של 'מיעוט מצוי' כאל ספק ולא כאל ודאי איסור, וכפי שכתב הרשב"א[40] בהיתרו בעבר ובישל פירות שדרכם להתליע, שמותר מחמת ספק ספיקא – ספק נמצא וספק נימוח.

ג. הרב דביר דן בדין 'מתעסק' האם פטור או מותר, ומביא מחלוקת בין ה'מקור חיים' לר' עקיבא איגר בהקשר לשאלה אם צריך להתריע בפני אדם שעושה איסור בלא ידיעתו. ברם דיון זה אינו שייך לנידוננו, שכן שם מדובר שהאחד יודע שהאחר עובר על איסור, אך בפירות וירקות, גם אם יש שכיחות של חרקים, אין כאן איסור ודאי אלא רק ספק וכדלעיל. אמנם אם היו מוכיחים (והיו יכולים להוכיח) שיש שכיחות של חרקים ברמה של רוב, כי אז אין ספק, ובכה"ג שייכים דברי ה'מקור חיים'.

גם בהמשך, בהקשר לשאלה אם יש 'מתעסק' באיסורי אכילה – מן ההקשר ברור שה'אמרי בינה', שמזכיר הרב דביר, עוסק במציאות ספציפית שבה הקמח נמצא נגוע בוודאות ב'מילבין', ולא במציאות של 'מיעוט מצוי', שהיא כאמור נחשבת כספק.

צודק הרב דביר בפרק ה כשמדייק מדברי המהרש"ל (הגהות לסמ"ג, ל"ת קיא) שאין חיוב לבדוק את הקמח שיש בו ספק נגיעות, ורק כתב שכך יאה לעובדי ה' באמת. וזו לשון המהרש"ל:

> מי שיש לו בביתו דבר שיש בו חשש ספק כגון קמח אם יש בו תולעים... וכל ימי קראתי תגר על זה פעם אחת היו מקצת מן המורים שלא רצו לבדוק... ואמרתי להם פשיטא אם הייתם מניחים הבדיקה מחמת **טירחה יתירה או מחמת היזק** אפשר מחמת ספק איסור **אין צריך להחמיר ולבדוק** אבל מה שאתם יריאים שיש בו תולעים ואתם מכסים עיניכם מבלי ראות זה לא יאי לבעלי נפש... אבל תולעים אם ימצאו היו אוסרים בודאי א"כ כשאין הפסד בבדיקה מצוה וחובה **ולא נעלים עינינו**...

אלא שיש להדגיש שנדוננו אינו דומה כלל למה שכתב המהרש"ל. הוא מדבר על קמח שיש לגביו ספק נגיעות, ואותו היו מורים שרצו להתיר ללא בדיקה, והמהרש"ל כותב שבוודאי לכתחילה כשאין הפסד מרובה יש לבדוק ואין להעלים עיניו מן האיסור. אלא שנידוננו הוא לגבי פירות וירקות שלא ידוע עליהם דבר. בוודאי אין להסיק מדבריו שעובדי ה' באמת צריכים לעשות בדיקות מעבדה בפירות אלו כדי להוכיח שהם נגועים ברמה של 'מיעוט מצוי'.

ד. בסוף המאמר מביא הרב דביר דברים חשובים מתוך ספרות המוסר והדרוש, אך אלו אינם מחייבים מבחינה הלכתית.

ה. יש לציין שכאשר חכמים חייבו בדיקה בפירות שיש בהם שכיחות של 'מיעוט מצוי', הם לא העמידו אנשי מקצוע במעבדה כדי לבדוק נגיעות חרקים. ברור שהם התייחסו למציאות ידועה בציבור, לאמור שכאשר ידוע בציבור שרוב הפירות ממין מסוים נגוע, חיוב הבדיקה הוא מדאורייתא. אם ידוע בציבור ששכיחות החרקים אינה של רוב אלא של

40. תורת הבית, בית ג שער ג.

בחזרה לעמוד התוכן

מיעוט, ומיעוט זה מצוי ושכיח, חייבו בדיקה מדרבנן. בנוסף יש לציין שכל ההסתמכות ההדוקה לקביעת ה'משכנות יעקב' ש'מיעוט מצוי' הוא 10% היא מעוותת, כי הפכו את המושג 'מיעוט מצוי' למושג מתמטי וסטטיסטי, עד שיש אנשים הטועים לחשוב שכאשר יש 'מיעוט מצוי' – בוודאי יש 10% של חרקים – ולא היא, אלא כאמור 'מיעוט מצוי' הוא ספק. יתר על כן גם ה'משכנות יעקב' לא קבע מסמרות ב-10% אלא רק נתן בכך אינדיקציה מהו 'מיעוט מצוי'.[41] לכן כל השיטה שמתיימרת לקבוע 'מיעוט מצוי' בעזרת בדיקות מדגמיות וספירת החרקים בפירות המדוגמים נראית לענ"ד לא נכונה.

ו. זאת ועוד, בדיקות המעבדה הנ"ל נעשות בצורה אקראית, ולכן התוצאות אינן מדגם מייצג. יכולות להיות סיבות שונות שגורמות לתוצאות (איזור גיאוגרפי, עונות ואקלים, שיטות גידול ועוד), ולכן איך יקבעו תוצאות אלו לכלל הפירות עד שנאמר ש'מיעוט מצוי' מהמין נגוע בחרקים? יתר על כן הרשב"א בתשובה (שם) כתב שפרי שדרכו להתליע ברמה של 'מיעוט מצוי', אין להסתפק בבדיקה מדגמית, אלא הדין הוא שיש לבדוק הכול. ואם כן נוצר מצב אבסורדי שעל ידי בדיקה מדגמית (כביכול) נקבע שמין מסוים צריך בדיקה ונחייב לבדוק הכול?!

ז. לפעמים נקבע בעזרת בדיקות מעבדה שמין מסוים נגוע ברמת שכיחות של 'מיעוט מצוי', וכיוון שיש קושי בבדיקה, מפרסמים שיש לאסור את אכילת הפירות. אלא שיש להדגיש שחובת הבדיקה ב'מיעוט מצוי' היא חובה מדרבנן 'בדאפשר', אך אם אין אפשרות לבדוק הרי שהפירות מותרים, ויש להביא ראיה לכך שחובת הבדיקה ב'מיעוט מצוי' היא רק לכתחילה, מדין נאבדה הריאה, ונחלקו בכך רש"י ור"י הלוי.[42] ב'שלחן ערוך'[43] פוסק כשיטת רש"י, והרמ"א נוקט שיש לכתחילה להחמיר כשיטת ר"י הלוי אלא אם כן מדובר במקרה שיש הפסד מרובה. הש"ך[44] מבאר שמבחינה עקרונית הלכה כרש"י, אלא שאנו מחמירים כדי לחזק את חובת הבדיקה, שאל"כ כל אחד יזרוק את הריאה, וא"כ מה הועילו חכמים בתקנתם. ויש להוסיף שלא נחלק ר"י הלוי אלא בבדיקת הריאה, שכן לדעתו בהמה בחזקת איסור עומדת, אך בפירות שיש בהם חשש חרקים, פשיטא שבחזקת היתר הם עומדים, ולכן גם הוא יודה לרש"י.

ראיה נוספת יש להביא מדין עבר ובישל שמותר, שהרשב"א (תורת הבית שם) כתב שני טעמים להיתר: 'דדוקא לכתחילה... ועוד דהכא איכא תרי ספיקי...', ובביאור הגר"א[45] הביא את שני הטעמים. ובכל אופן אם אין אפשרות לבדוק, בוודאי אינו בגדר 'מעלים עיניו מן האיסור'.[46]

ח. לאור כל הנ"ל, אם נחזור לשאלה הראשונית שבה פתח הרב דביר את מאמרו – האם

41. ראה מאמרי, 'מיעוט מצוי – הגדרתו', אמונת עתיך 13 (תשנ"ז), עמ' 22–25.
42. תשובות רש"י סי' ס-סא, מהד' אלפנביין תש"ג, עמ' 57–65.
43. שו"ע, יו"ד סי' לט סעי' ב.
44. ש"ך, לשו"ע שם, ס"ק ח.
45. ביאור הגר"א, לשו"ע סי' פד ס"ק לב.
46. רשב"א, חולין ט ע"א; וע"ע במאמרי בתחומין שם, עמ' 311–312.

בחזרה לעמוד התוכן

טוב עושים גופי כשרות שעורכים בדיקות מעבדה כדי לחפש חרקים בפירות שהציבור אינו יודע על קיומם – לענ"ד לא טוב הם עושים.[47] 'מיעוט מצוי' הוא מיעוט שהציבור יודע עליו, ואם הוא לא בודק את הפירות שיש בהם שכיחות של חרקים, אזי הוא 'מעלים את עיניו מן האיסור'. למציאות של מיעוט השכיח חז"ל חששו, ולכן חייבו בדיקה, אך בפירות שלא ידוע שהם נגועים, בדיקות מדגמיות של מעבדה אינן הופכות אותם לנגועים ברמה של 'מיעוט מצוי' המחייבת בדיקה. מלבד זאת, גם אם הייתי מקבל את הגישה שבדיקות המעבדה רלוונטיות לקביעת נגיעות של 'מיעוט מצוי' או רוב בפירות, הרבה יש לדון על הקריטריונים שעל פיהם מבצעים את הבדיקה והניתוח, אך כיוון שהרב דביר לא נכנס לדון בכך, פטור אני מלהאריך בכך.[48]

ואמנם תפקיד חשוב יש לגופי הכשרות ולגופים שעוסקים בהגברת המודעות לבעיית החרקים בפירות וירקות שידוע שהם נגועים ברמה של רוב או ברמה של 'מיעוט מצוי'. תפקיד זה כפול בחשיבותו: גם להציע פתרונות להורדת החרקים מפירות אלו ולניקויים, וגם למצוא דרכי גידול שמונעות את הגעת החרקים כדוגמת גידול 'ירקות עלים ללא חרקים'.

תגובה לתגובה / הרב יצחק דביר

זכיתי לתגובתו המפורטת של הרב פרידמן, וכבר איתמחי גברא בנושא זה. אך לא אוכל למנוע את תגובתי על השגותיו מדבריי, ואשיב על ראשון ראשון:

א. אין ספק שחיוב הבדיקה נשען על הגדרת 'מיעוט המצוי' כדברי הרב פרידמן. עם זאת, חובת הבדיקה במיעוט המצוי בוודאי לא הייתה חלה אילו הייתה האכילה מותרת. משום כך מחיוב הבדיקה הוכחתי שיחסם של חכמים לאוכל בלא בדיקה אינו כ'מתעסק' שאין בו איסור, ולכן חייבו לחשוש ולבדוק כאשר הנגיעות מצויה.

ב. לצערי לא זכיתי להבין כלפי מה כוונה השגתו זו של הרב פרידמן, במאמרי השתמשתי בלשון 'מוחזק' כשימוש המקובל בפי פוסקי ההלכה בעוסקם בנושא זה. איני חולק על כך שאין מדובר בחזקה הקובעת את הדין ומשמשת כתחליף לרוב, אלא בחזקה שחכמים חייבו לחשוש לה.

ג. מהשגותיו של הרב פרידמן באות זו ניכר כי להבנתו כוונתי במאמר הייתה לחייב את בירור הנגיעות בכל המינים כדי להימנע מאיסור. הבנה זו שללתי בפירוש בהערה בתחילת המאמר, ולתועלת הקוראים אצטט אותה שנית:

נראה שבוודאי אין חובה לבדוק את רמת הנגיעות בפרי שאינו מוחזק כנגוע,

47. בכל יום מתפללים אנו את התפילה שמובאת בגמרא ברכות כח ע"ב: 'יהי רצון... שלא יארע דבר תקלה על ידי... ולא אומר... על טהור טמא...'

48. למשל להרבה פוסקים שאם הנקודה נראית לעין ללא מכשור, אך אפשר לעמוד על טיבה רק בעזרת זכוכית מגדלת, אין לאסור, וכך כתבו מו"ר הרה"ג יעקב אריאל, שו"ת באהלה של תורה ח"ה סי' סב; הרה"ג שלמה עמאר, שו"ת שמע שלמה, ח"ז יו"ד סי' ד, אות ז. אם בבדיקות המעבדה משתמשים בזכוכית מגדלת לשימוש כלשהו, הרי שכל הנתונים מעוותים. כמו כן, אם נצמדים להגדרת המשכנות יעקב, יש לדון 10% ממה ואכמ"ל.

בחזרה לעמוד התוכן

ש'אחזוקי איסורא לא מחזיקינן'. השאלה העומדת בפנינו היא אם בדיקה כזו היא חיובית, או שמא מובילה לאיסורים מיותרים ולהחטאת הציבור.

במאמרי הוכחתי שלדעות רבות האוכלים חרקים ב'מתעסק' עוברים על איסור, גם אם לא ניתן לחייב אותם על כך. ממסקנה זו יש לגזור לענ"ד שבדיקה מקיפה שתזהיר את יראי ה' מאכילת איסורים הרי היא משובחת, גם אם אינה מחויבת.

ד. כאמור – לא היה בכוונתי לחייב את בדיקת המינים שאינם נגועים, אלא לשקול את שכרה כנגד ההפסדים הכרוכים בה. לשיקולים אלו בוודאי ניתן לצרף את ספרות המוסר, ולשרת בבדיקה זו את יראי השם המעוניינים שלא לטמא את נפשם באכילת שרצים, גם אם בדיקתם אינה מחויבת.

ה-ו. בהמשך דבריו מעיר הרב פרידמן על אופני בדיקות המעבדה המחייבים את בדיקת הפירות. בכך לא עסקתי במאמרי כלל, אך מאחר וניכר שהדברים בוערים בליבו, אשיב בכמה נקודות קצרות:

בתחילת דבריו מלין הרב פרידמן על הפיכת גדרי מיעוט המצוי לסטטיסטיקה, משום שבימי קדם ודאי לא נהגו כך. מאידך גיסא בהמשך דבריו הוא דורש בדיקה מסודרת וסטטיסטית (בחלוקה לאזורים, עונות השנה וכדו') ומעיר על כך שהבדיקות מתבצעות באופן אקראי ואין בהן מדגם מייצג שיכול לחייב בבדיקה, ואף מצביע על האבסורד שבבדיקה מדגמית מתחייב כל המין בבדיקה. הואיל והוא שולל גם את הבדיקה המאורגנת וגם את הבדיקה האקראית, לא זכיתי להבין כיצד לדעתו קבעו בימי קדם את חיוב הבדיקה במיעוט המצוי, ומהו האופן שייקבע בו חיוב זה כיום.

לגופם של דברים – אני בהחלט מסכים עם הגישה שההתבוננות הסטטיסטית על חיוב הבדיקה אינה נכונה, והחיוב חל כאשר מתקיים כפשוטו הביטוי 'מיעוט מצוי', היינו – מיעוט שנפגשים בו מפעם לפעם, והוא אינו 'נדיר'. וכדברי ה'פרי מגדים' (יו"ד שפ"ד פד, לד): 'ירק שהוחזק ג' פעמים בתולעים אסור לאכול בלי בדיקה'. ה'פרי מגדים' אינו מפרט על פני איזו תקופת זמן נמצאו שלוש הנגיעויות, משום שפשוט שמדובר בפרק זמן סמוך המעיד על נגיעות מצויה, ולא על נגיעות נדירה.

מדברים אלו הסיק הרב פרידמן (באות ח) כי הבדיקה במעבדות מתייתרת, ויש להותיר את ההחלטה בשאלה אם הנגיעות מצויה בידי הציבור שנפגש בה. התשובה לכך היא שהצורך בהכרעת המעבדות נולד דווקא מדרישת הציבור, הנהנה ממעבדות אלו ופועל לפי הנחיות הבדיקה המתפרסמות על ידם בלבד, ואינו מתבונן ומסתכל בכל מאכליו כפי שהזכירו הפוסקים.[49] יתרה מזאת, הציבור אינו טורח לעסוק בלימוד סוגי החרקים השונים ודרכי זיהויים, משום שהוא סומך על המומחים הלומדים זאת וטורחים בכך

49. כדוגמה נביא את דברי כף החיים, יו"ד סי' פד ס"ק קד, שכדברי סיכום להלכות תולעים כתב: 'ואין להאריך הרבה בענין התולעים כי כלל העולה כי רוב הפירות והירקות רובם ככולם יתהווה בהם תולעים או במחובר או בתלוש, וצריך עינא פקיחא להשגיח על כל דבר ודבר'. דברים דומים כתב החכמת אדם, שער איסור והיתר כלל לח סעי כ: 'ראוי לאדם להסתכל במה שאוכל, ועל ידי זה ינצל מכמה תולעים. ומעיד אני עלי שכמה וכמה פעמים נצלתי על ידי זה בעזר ה'.

בחזרה לעמוד התוכן

בשבילו. כיצד במצב כזה נוכל לשוב ולהטיל על הציבור את קביעת רמת הנגיעות במינים השונים?

במקרים מעין אלו, שבהם ישנו חשש שהציבור אינו מודע לתולעים המצויות – ישנם תקדימים היסטוריים רבים שבהם הזהירו הבקיאים וחדי הראייה את שאר הציבור מאכילת המינים הנגועים. כדוגמה לכך די אם נזכיר את השל"ה[50] המזהיר את בניו מאכילת פירות יבשים וקטניות שנמצאו נגועים, אף שאלה נמצאו בעיר אחרת, את סוגיית עלי הגפן שבה הזהירו הבקיאים את שאר הציבור מאכילתם, ואת הנגיעות בפטריות שממנה הזהיר ב'פחד יצחק'[51] כאשר הציבור לא מצאו את החרקים המוסתרים. על דוגמאות רבות נוספות ניתן לקרוא במאמר שפרסמנו ב'אמונת עתיך' 116 (תשע"ז), עמ' 106–114.

אציין שכדי לענות ככל הניתן על הקשיים שהציב הרב פרידמן, במעבדת כושרות אנו משתדלים לברר את רמת הנגיעות ברכישה מאזורים שונים ובעונות השנה השונות. בכך אנו משכללים את הבדיקה מן הנהוג בימי קדם, ואם בימיהם היו אוסרים לאחר מציאת נגיעות באופן גורף יותר, אנו משתדלים לברר את מאפייני הנגיעות לאשורה ולברר מהם האזורים ועונות השנה הבעייתיים, וממילא מהו אופן הבדיקה הנדרש.

ז. על קביעתו של הרב פרידמן כי חיוב הבדיקה במיעוט המצוי הוא ב'דאפשר', יש לי הרבה מה להשיב, אך אכן מדובר במאמר בפני עצמו, ולא בשאלה זו עסקנו במאמר זה. על קצה המזלג די לציין את כל מאות הפוסקים במהלך הדורות שהורו שלא לאכול מינים מסוימים כאשר הנגיעות הייתה מצויה בהם (רשימה חלקית של פוסקים אלו ניתן למצוא במאמרנו בקובץ אמונת עתיך, שם). מכך נלמד כי איננו חורגים כלל מן ההוראה המקובלת, ו'כל המשנה ידו על התחתונה'.

ח. על טענתו של הרב פרידמן כי נגיעות שהציבור אינו מודע אליה אינה נחשבת כ'מיעוט המצוי' השבתי כבר לעיל, ולא נותר לי כי אם לסכם שנית שבירור רמת הנגיעות במינים חדשים, גם אם אינה חובה – מבטאת את רצונו של רבש"ע, ומקרבתנו לעבודתו יתברך.

לסיום אוסיף כי דווקא לדידו של הרב פרידמן, שבדיקות המעבדה אינן מחייבות בבדיקה את הציבור הרחב, אפשר להורות בנקל על בירור הנגיעות במינים שנגיעותם אינה ידועה, משום שהחשש בבדיקה זו, שהצבנו בתחילת מאמרנו, הוא שהתוצאות לא יתקבלו על לב הציבור, ויהפכו מ'מתעסקים' למזידים. אולם לדבריו שעל ידי הבדיקות ממילא לא יחול חיוב בדיקה על הכלל, אפשר בלב שקט לבדוק את רמת הנגיעות, כדי להורות דרכי בדיקה למעוניינים להימנע מלטמא את נפשם, בלא לחשוש להכשיל בכך את שאר הציבור.

50. של"ה, קדושת האכילה סי' קיג.
51. פחד יצחק, אות ת' ערך 'תולעים בירקות'.

בחזרה לעמוד התוכן